

TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ KARŞILAŞTIĞI BASKI, ENGEL VE ZORLUKLARA İLİŞKİN BİLGİ NOTU

1 Eylül 2021 - 31 Aralık 2021

833 İNSAN HAKLARI SAVUNUCUSUNA YARGISAL TACİZ UYGULANDI.

353 İNSAN HAKLARI SAVUNUCUSUNA İDARI TACİZ UYGULANDI.

34 İNSAN HAKLARI SAVUNUCUSU TEHDİT, HEDEF GÖSTERME VE MİSİLLEMeye MARUZ BIRAKILDI.

46 BARIŞÇIL TOPLANTI VE GÖSTERİ MÜDAHALE VE ENGELLEMEYELİ KARŞILAŞTI.

Bu bilgi notu, Türkiye'de son yıllarda artarak devam eden insan hakları savunucularına yönelik baskı, zorluk ve engelleri görünür kılmak ve insan hakları savunucuları¹ ile dayanışmayı güçlendirmek amacıyla Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV)² tarafından hazırlanmıştır.³ Adana, Ankara, Diyarbakır, İstanbul, İzmir, Van ve çevre illerindeki insan hakları savunucularına yönelik baskı ve zorlukları tespit etmek ve savunucular ile dayanışmayı güçlendirmek amacıyla kurulan *Bölgesel Dayanışma ve İş Birliği Grupları* tarafından tespit edilen bilgiler, bilgi notunun temelini oluşturmaktadır. Türkiye'de insan hakları savunucularına yönelik baskı ve zorlukların bu bilgi notunda ifade edilenden daha fazla olabileceği akılda tutulmalıdır.

Türkiye'de insan hakları savunucuları ve sivil toplum aktörleri insan hakları ihlallerinin engellenmesi ve insan haklarının hayata geçirilmesi amacıyla yürüttükleri çalışmaları, insan hakları ihlallerini görünür kıldıkları ve yetkililerin insan haklarına aykırı politika ve uygulamalarına karşı yürüttükleri faaliyetleri nedeniyle baskı, engel ve zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Tespit edilen bu engeller, yargısal taciz, idari taciz, tehdit, hedef gösterme ve misillemeler, barışçıl toplantı ve gösteri yapma yasakları yöntemleriyle ortaya çıkmaktadır ve sırasıyla bu başlıklar altında kısaca açıklanacaktır.

Toplama bakıldığında, 1 Eylül 2021-31 Aralık 2021 tarihleri arasında **1220** insan hakları savunucusuna yönelik olarak yargısal taciz, idari taciz, tehdit ve misilleme müdahalelerinden en az biri veya birkaçı birden uygulanmıştır.^{4,5}

¹ 9 Nisan 1998 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi'nde insan hakları savunucusu kavramının bileşenleri bireyler, gruplar ve örgütler olarak sıralanmıştır ve Bölgesel Dayanışma ve İş Birliği Grupları tarafından söz konusu belgede geçen kriterler esas alınarak veriler oluşturulmuştur.

² TİHV, 1990 yılından itibaren işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalanlar ve yakınlarına tedavi ve rehabilitasyon hizmeti sunan ve başta işkence olmak üzere diğer insan hakları ihlallerinin önlenmesi için çalışan uluslararası tanınırlığı olan bir sivil toplum kuruluşudur.

³ Bu çalışma, TİHV tarafından, İnsan Hakları Derneği (İHD), Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (FIDH) ve İşkenceye Karşı Dünya Örgütü (OMCT) iş birliğinde ve Avrupa Birliği'nin desteğiyle yürütülen "İnsan Hakları Aktörlerinin Salgın Sonrası Dönemde Taban Merkezli Bir Yaklaşımla Korunması ve Desteklenmesi" projesi kapsamında hazırlanmıştır.

⁴ Bu veriler proje kapsamında oluşturulan Bölgesel Dayanışma ve İş Birliği Grupları tarafından tespit edilmiştir. Veriler, grup üyelerinin verilere konu savunucular, savunucuların yakınları ve avukatları ile yaptıkları görüşmeler, sınırlı medya taraması, illerde insan hakları alanında faaliyet gösteren diğer kurum ve kişilerle yapılan görüşmeler sonucu elde edilmiştir.

⁵ TİHV Dokümantasyon Merkezi, insan hakları savunuculuğuna yönelik 1 No'lu dipnotta belirtilen tanımı kabul etmekle birlikte, hazırladığı "Yıllık İnsan Hakları Raporları"nda yer alan ihlaller farklı hak kategorilerine göre tasnif edildiği için hak savunucularına dair veriler farklılık gösterebilir.

YARGISAL TACİZ

İnsan hakları savunucularının faaliyetleri yargı erkinin araçsallaştırılmasıyla engellenmektedir. Yargısal taciz, temelsiz ceza soruşturma ve kovuşturmalarının açılması, hukuka aykırı ve keyfi gözaltı ve tutukluluk işlemlerinin uygulanması ve sivil toplum kurumlarına yapılan baskın ve aramalarla birlikte kendini göstermektedir. İnsan hakları savunucularına yönelik uygulanan bu ceza hukuku tedbirlerinin caydırıcı etkisi, savunuculuk iklimini bütünüyle baskı altına almakta ve sivil alanı daraltmaktadır.

Bu kapsamda 1 Eylül 2021 ile 31 Aralık 2021 tarihleri arasında;

■ **833** insan hakları savunucusuna yargısal taciz uygulanmıştır.

- **519** insan hakları savunucusuna karşı ceza kovuşturması yapılmıştır. Bu savunuculardan **305** kişiye karşı kovuşturma aşamasına 1 Eylül ile 31 Aralık 2021 tarihleri arasında geçilmiştir. **214** kişiye yönelik mevcut ceza kovuşturmaları bu dönemde de sürdürülerek yargısal taciz devam ettirilmiştir. **21** kişi hakkında mahkumiyet hükmü verilerek hapis cezasına veya adli para cezasına çarptırılmış, **15** kişi hakkında beraat kararı verilmiştir.
- **314** insan hakları savunucusuna karşı ceza soruşturması işlemleri yapılmıştır. **301** kişiye yönelik 1 Eylül ile 31 Aralık 2021 tarihleri arasında ceza soruşturması başlatılırken, **4** kişiye yönelik mevcut soruşturmalar bu dönemde de sürmektedir. **9** kişi hakkında kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilmiştir.

İnsan hakları savunucularına karşı yürütülen cezai süreçlerde genel hatlarıyla, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na aykırı davranmak, görevi yaptırmamak için direnmek, halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek, suçu ve suçluyu övmek, suç işlemeye tahrik etmek, cumhurbaşkanına hakaret suçlarına dayanıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, terörle mücadele mevzuatında düzenlenen çeşitli suçların insan hakları savunucularına karşı yaygın ve geniş şekilde kullanıldığı gözlemlenmektedir. İnsan hakları savunuculuğu faaliyetlerinin terör tanımı içinde değerlendirilerek meşruiyetinin ortadan kaldırıldığı ve insan hakları savunuculuğunun en üst perdeden kriminalize edildiği bu örüntü, *Bölgesel Dayanışma ve İş Birliği Grupları* verilerinde bütünlüklü olarak görülmektedir.

Bu bilgi notu döneminde, barınma hakkı, insan onuruna yaraşır asgari hayat seviyesi, eğitim hakkı ve akademik özerklik talepleriyle eylem yapan, başta öğrenciler olmak üzere insan hakları savunucularına yönelik uygulanan gözaltı ve tutukluluk işlemleri ile ceza soruşturması ve kovuşturmaları baskı ve susturma aracı haline gelmiştir.⁶

Barış hakkı, geçmişle yüzleşme ve mahpus hakları alanlarında çalışan sivil toplum kurumlarına yönelik düzenlenen baskın ve aramalarla birlikte ceza hukuku tedbirleri araçsallaştırılmış, bu kurumlardaki insan hakları savunucularına karşı açılan ceza soruşturma ve kovuşturmalarıyla savunuculuk faaliyetleri engellenmeye çalışılmıştır.

Avukatların ve baroların insan haklarının korunması amacıyla yaptıkları açıklama ve eylemler, ceza kovuşturmalarına konu olmayı sürdürmüştür; baroların yönetim ve yürütmesinde yer alan avukatlar ile avukat derneklerinde örgütlü avukatlar, insan hakları savunuculuğu faaliyetleri temelinde yargılanmaya devam etmiştir.

Kadın yürüyüşleri, İstanbul Sözleşmesi protestoları, kadınlara ve LGBTİ+'lara yönelik ayrımcılık ve şiddete karşı düzenlenen barışçıl toplantı ve gösteriler şiddetle bastırılmış, toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve ayrımcılık alanında hak savunuculuğu yapan kişiler gözaltı işlemleri ve ceza soruşturmaları ve kovuşturmaları ile karşı karşıya kalmıştır.

⁶ "Geçinemiyoruz", "Barınamıyoruz" ve Boğaziçi Üniversitesi protestoları bu anlamda öne çıkan insan hakları savunuculuğu eylemleri arasındadır.

İDARİ TACİZ

İdari denetim, soruşturma ve yaptırımların insan hakları savunucuları üzerinde baskı ve susturma aracı olarak kullanılmasını ifade eden idari taciz, Türkiye’de insan hakları savunucusu kamu görevlilerine karşı ve insan hakları alanında faaliyet gösteren tüzel kişiliğe sahip kurumlar üzerinde yaygın şekilde kullanılmaktadır. İdari denetimin kendiliğinden bir cezalandırma aracı olarak kullanıldığı durumlarda, idari soruşturma ve yaptırımlar insan hakları savunuculuğu faaliyetlerini doğrudan engelleme amacı taşımaktadır.

Bu kapsamda 1 Eylül 2021 ila 31 Aralık 2021 tarihleri arasında;

■ Toplam **353** insan hakları savunucusuna idari taciz uygulanmıştır.

- **343** insan hakları savunucusu, Kanun Hükmünde Kararnamelerle üniversitelerden ihraç edilen Barış Akademisyenidir. Akademisyenlerin göreve iade başvuruları Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu tarafından AYM'nin ihlal kararı ve Ağır Ceza Mahkemelerinin 400'den fazla beraat kararına rağmen reddedilmiş ve uygulanan idari taciz devam ettirilmiştir.⁷
- **8** insan hakları savunucusu kamu görevinden çıkartılmıştır. Uygulanan çıkarma işlemlerinin temelinde, insan hakları savunucusu olan kamu görevlilerini yıldırma amacı bulunmaktadır.
- Tespit edilen **1** idari taciz olayı insan hakları savunuculuğu faaliyetlerinden ötürü kapatılan bir derneğin idari yargılamasının devamına ilişkindir. Yargılama sürecinin devamı ve derneğin faaliyetlerine devam edememesi idari tacizin devamını sağlamaktadır.
- Tespit edilen **1** idari taciz olayı, insan hakları temelli yayıncılık yapan bir haber ajansının internet sitesine erişim engellenmesi getirilmesiyle uygulanmıştır.

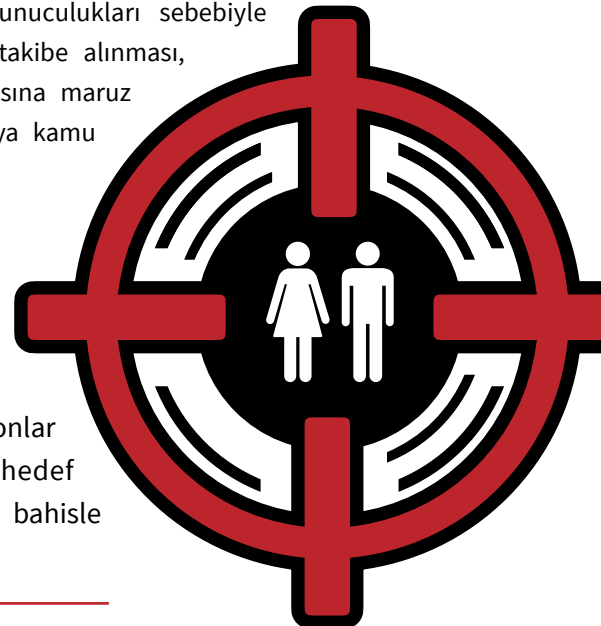
TEHDİT, HEDEF GÖSTERME VE MİSİLLEMELER

İnsan hakları savunucuları, savunuculuk faaliyetleri temelinde devamlı olarak kamu yetkililerinin tehdit ve hakaretleriyle karşılaşmakta, hedef gösterilmekte ve savunuculukları sebebiyle misillemeye maruz kalmaktadırlar. Bu eylemler, savunucuların fiziki takibe alınması, devamlı kimlik kontrollerine ve Genel Bilgi Toplama (GBT) uygulamasına maruz bırakılmaları, zorla alıkonulma, ajanlık dayatmasında bulunulması veya kamu makamları tarafından hedef gösterilme şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bu kapsamda 1 Eylül 2021 ila 31 Aralık 2021 tarihleri arasında;

■ **34** insan hakları savunucusu tehdit, hedef gösterme ve misillemeye maruz bırakılmıştır.

- **11** insan hakları savunucusu sivil toplum kurumu, aldıkları fonlar gerekçe gösterilerek idare tarafından tek tek sayılarak hedef gösterilmiş, yargısal ve idari incelemeye tabi olacaklarından bahisle kamusal alanda kriminalize edilmiştir.

⁷ Güncel veriler bkz: <https://barisicinakademisyenler.net/node/314>.

YASAKLANAN, MÜDAHALE EDİLEN, ENGELLENEN BARIŞÇIL TOPLANTI VE GÖSTERİLER

İnsan hakları savunucularının karşı karşıya kaldığı baskı, tehdit ve zorlamalar, büyük oranda toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında ya da bunlarla bağlantılı şekilde gerçekleşmektedir. Toplantı ve gösterilerin mülki idare amirleri (valiler ve kaymakamlar) tarafından yasaklaması ile kolluk kuvvetlerinin toplantı ve gösterilere müdahaleleri doğrudan insan hakları savunucularına yönelik bir engel olarak değerlendirilmelidir. Çünkü demokratik bir toplumun temelini oluşturan ifade ve örgütlenme özgürlükleri ile birlikte toplanma ve gösteri yapma özgürlüğü insan haklarını savunmanın asli araç ve yöntemleridir. Yasaklar ve müdahaleler sonucu barışçıl toplantı ve gösterilerin yapılamaz hale gelmesi haliyle insan haklarının toplumsal talepler olarak ifade edilmesini de olanaksız kılmaktadır.

Bu kapsamda 1 Eylül 2021 ila 31 Aralık 2021 tarihleri arasında;

■ Mülki idare amirlerinin yasak kararları ya da kolluk kuvvetlerinin müdahale ve engellemeleri sonucu, insan hakları savunucularının korunmasına ilişkin **46** barışçıl toplantı ve gösteri yapılamamıştır.⁸

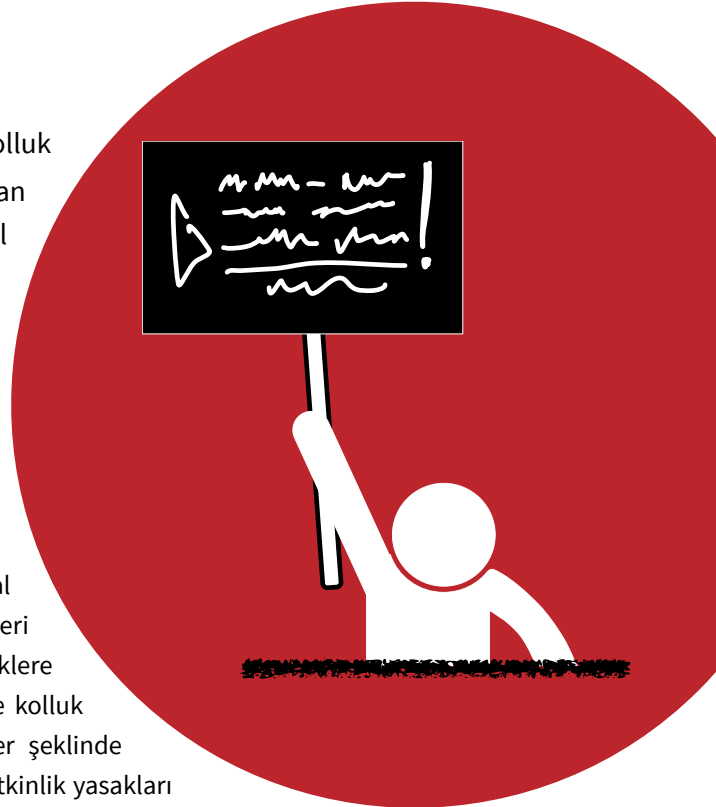
Söz konusu eylemler, bunlarla sınırlı olmamakla birlikte, güncel ya da geçmişte yaşanan toplumsal olaylarla ilgili basın açıklamaları; 1 Eylül Dünya Barış Günü, 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü ya da 10 Aralık İnsan Hakları Günü gibi yıllık insan hakları günlerinde yapılan barışçıl toplantı ve gösteriler, basın açıklamaları, yaşam hakkı, işkence, cezasızlık, mahpus hakları, ekonomik ve sosyal haklar alanlarında yapılan açıklama, toplantı ve gösterileri kapsayan geniş bir çeşitliliğe sahiptir. Bu eylem ve etkinliklere getirilen engellemeler, eylemlerin “izinsiz” olduğu gerekçesiyle kolluk kuvvetleri tarafından yapılan fiziki müdahale ve engellemeler şeklinde olduğu gibi, mülki idari amirleri tarafından getirilen eylem ve etkinlik yasakları şeklinde de kendini göstermektedir.

Barışçıl toplantı ve gösterilere kolluk güçleri tarafından fiziki şiddet kullanılarak yapılan müdahaleler, insan hakları savunucularının işkenceye ve diğer kötü muameleye maruz kalmasına sebep olmakta, kişilerin maddi ve manevi bütünlükleri ile kişi özgürlüğü ve güvenliği haklarını ihlal etmektedir. Eylem ve etkinliklere yapılan bu tür müdahaleler sonucu insan hakları savunuculuğunun toplumsallaşması engellenmekte ve savunucular üzerinde caydırıcı etki yaratılmaktadır.

Yukarıda tanımlanan tüm baskı ve engellemeler insan hakları savunucularına karşı şiddetin, nefretin, ayrımcılığın ve düşmanlığın beslendiği bir iklimin yaratılmasına sebep olmakta, insan haklarının toplum nezdinde meşruiyetinin zayıflamasına ve kriminalize edilmesine sebep olmaktadır.

İnsan hakları değerlerini ve prensiplerini korumak için insan hakları savunucularına yönelik baskı ve engellemelere derhal son verilmelidir.

⁸ TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre aynı tarihler arasında ülke genelinde farklı amaçlarla yapılan en az 87 barışçıl toplantı ve gösteriye kolluk kuvvetleri tarafından fiziki müdahalede bulunuldu, 21 toplantı ve gösteri kolluk kuvvetleri tarafından başlamadan engellendi, 8 etkinlik ise mülki idare amirleri tarafından yasaklandı.

Bu bilgi notu Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) yürütücülüğü ve İnsan Hakları Derneği (İHD), Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (FİDH) ve İşkenceye Karşı Dünya Örgütü (OMCT) iş birliği ile gerçekleştirilen “İnsan Hakları Aktörlerinin Salgın Sonrası Dönemde Taban Merkezli Bir Yaklaşımla Korunması ve Desteklenmesi” projesi kapsamında hazırlanmıştır. Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir. İlgili içerikten yalnızca TİHV sorumludur; söz konusu içeriğin Avrupa Birliği'nin ve proje ortaklarının görüşlerini yansıttığı düşünülemez.